

Adam Bielinowicz¹
Wydział Teologii
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Zastosowanie technologii informacyjno-komunikacyjnych w szkolnym nauczaniu religii w świetle najnowszych dokumentów katechetycznych

[Application of Information and Communication Technologies in School Religion Teaching in the Light of the Latest Catechetical Documents]

Streszczenie: Rewolucja technologiczna, która dokonała się w ostatnich dziesięcioleciach, dotyczy w zasadzie wszystkich dziedzin życia, przekroczyła także drzwi szkół. Współcześni nauczyciele, także katecheci, to przeważnie osoby kompetentne informatycznie, które stosują z powodzeniem w swojej pracy cyfrowe narzędzia. Sytuacja ta powinna mieć odzwierciedlenie w najnowszych dokumentach katechetycznych zawierających fundamentalne zasady i wskazania, które nadają kształt nauczaniu religii. W niniejszym opracowaniu przedstawiono wyniki analizy trzech dokumentów: *Dyrektorium o katechizacji*, *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, *Programu nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* oraz zaproponowano postulaty dotyczące posługi katechetycznej w odniesieniu do zastosowania technologii informacyjno-komunikacyjnych w szkolnym nauczaniu religii.

Summary: The technological revolution that has taken place in recent decades affects virtually all areas of life, has also crossed the doors of schools. Contemporary teachers, including catechists, are usually IT competent people who successfully use digital tools in their work. This situation should be reflected in the most recent catechetical documents containing the fundamental principles and guidelines that shape the teaching of religion. This paper presents the results of the analysis of three documents: *Directory on Catechesis*, *Fundamentals of Catechesis of the Catholic Church in Poland*, and *Curriculum for the Roman Catholic Religion in Kindergartens and Schools*. The author also proposes some solutions for catechetical service in relation to the user of information and communication technologies in school teaching of religion.

¹ Adam Bielinowicz, Katedra Teologii Pastoralnej i Katechetyki, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie, ul. Hozjusza 15, 11-041 Olsztyn, Polska, adam.bielinowicz@uwm.edu.pl, <https://orcid.org/0000-0002-4704-7864>.

Słowa kluczowe: katecheza; religia; technologie informacyjno-komunikacyjne; nauczanie; wychowanie.

Keywords: catechesis; religion; information and communication technologies; teaching; upbringing.

Wprowadzenie

Kościół od początku istnienia nieustannie poszukuje skutecznych metod głoszenia Dobrej Nowiny, aby Jezusowe orędzie mogło skutecznie dotrzeć do wszystkich ludzi. W celu realizacji tej misji, na przestrzeni wieków wspólnota wyznawców Chrystusa sięgała do dorobku różnych kultur i wykorzystywała jej narzędzia, które zmieniały się wraz z rozwojem cywilizacyjnym. Także współcześnie Kościół nie tylko poszukuje, ale również skutecznie wdraża i udoskonala metody głoszenia orędzia chrześcijańskiego.

Współczesna epoka oparta jest na technologiach informacyjno-komunikacyjnych (dalej: TIK), które są podstawowymi i niezbędnymi narzędziami do pozyskiwania i przetwarzania informacji w celu usprawnienia wielu dziedzin życia. Rozwój TIK, który dokonał się w ostatnich dziesięcioleciach, określany jest mianem rewolucji technologicznej dotyczącej praktycznie wszystkich dziedzin ludzkiego życia. Przekroczył także drzwi szkół (Walat W., 2013, s. 9–10). Współcześni nauczyciele, także katecheci, to przeważnie osoby kompetentne informatycznie, które stosują z powodzeniem w swojej pracy TIK (Bielinowicz A., 2020, s. 261–281). Jest oczywiste, że zarówno rozwój narzędzi i oprogramowania przydatnego w nauczaniu wszystkich przedmiotów szkolnych, jak i wzrost poziomu kompetencji informatycznych nauczycieli postępują od wielu lat i nic nie wskazuje na to, aby ten rozwój został zatrzymany. Stąd celem niniejszego artykułu jest ukazanie znaczenia TIK w szkolnym nauczaniu religii i zadań, które stają przed katechetami² w świetle najnowszych dokumentów katechetycznych. W związku z tym przeprowadzono analizę trzech dokumentów: *Dyrektorium o katechizacji*³ (dalej: *Dyrektorium*), *Podstawy programowej katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*⁴ (dalej: *Podstawa*), *Programu nauczania*

² W niniejszym artykule pojęcia: „katecheta”, „katechizowany” i „katecheza” rozumie się szeroko i stosuje zamiennie z określeniami: „nauczyciel religii”, „uczeń” i „szkolna lekcja religii”. Pojęcie te stosowane są powszechnie, choć w ścisłym rozumieniu - nie są w pełni tożsame.

³ Dokument został wydany w języku polskim: Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji* (Kielce: Wydawnictwo Jedność, 2020).

⁴ Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce* (Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2018).

*religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*⁵ (dalej: *Program*) w odniesieniu do wybranych zadań realizowanych na lekcjach religii. W zakończeniu artykułu przedstawiono wnioski i postulaty dotyczące nauczania religii w kontekście stosowania TIK.

Znaczenie technologii informatyczno-komunikacyjnych w procesie przekazu wiary

Mówiąc o wierze, będącej Łaską, należy pamiętać, że jest to działanie Boga względem człowieka. Z tego powodu każdy akt wiary jest przede wszystkim działaniem Łaski Bożej, którą człowiek może przyjąć lub odrzucić. Katecheza jest szczególnie ważną i uprzywilejowaną formą przekazu tej Łaski. Temu założeniu powinna towarzyszyć świadomość, że wszystkie metody i techniki katechetyczne służyć mają jedynie temu, aby przygotować człowieka i pomóc mu w otwarciu na działanie przychodzącego Boga. W procesie przekazu wiary spotykają się dwie rzeczywistości: z jednej strony rzeczywistość nadprzyrodzona, z drugiej strony rzeczywistość ludzka. Działanie człowieka w tym wymiarze polega m.in. na przekazie informacji, oddziaływaniu przez kulturę i osobiste świadectwo. Prawdopodobnie z tego powodu autorzy *Dyrektorium* podkreślili fakt, że nowe technologie zmieniają współczesny sposób przekazywania informacji oraz przyczyniają się do przemian kulturowych, które widoczne są między innymi w podejściu do doświadczenia wiary (*Dyrektorium*, 2020, 47). Procesy te mogą stanowić pewne niebezpieczeństwo prowadzące do osłabienia lub nawet utraty wiary. Z tego powodu też autorzy *Podstawy* na etapie szkoły ponadpodstawowej zwracają uwagę, że należy „uwrażliwiać katechizowanych na realne zagrożenia – również duchowe – wirtualnego świata” (*Podstawa*, 2018, s. 124). Pomimo świadomości pojawiających się zagrożeń, autorzy *Dyrektorium* jednoznacznie stwierdzają, że TIK mogą być skutecznym „narzędziem ewangelizacji” (*Dyrektorium*, 2020, 215).

Analizując treść *Dyrektorium* należy w tym miejscu podkreślić pogląd autorów, którzy z jednej strony zauważają potencjał i zalety TIK w procesie głoszenia Ewangelii, jednakże stanowczo zwracają uwagę, że „katechezy nie da się prowadzić jedynie, używając cyfrowych narzędzi – trzeba bowiem tworzyć przestrzenie do doświadczenia wiary” (*Dyrektorium*, 2020, 371). Z tego powodu katechetom powinna towarzyszyć świadomość, że za-

⁵ Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Programu nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach* (Częstochowa: Edycja Świętego Pawła, 2018).

daniem technologii w przekazie wiary jest jedynie tworzenie warunków, które pozwolą doświadczać obecności Boga. Przekaz wiary od zawsze opierał się na autentycznym doświadczeniu, dlatego „rzeczywistość wirtualna nie może jednak zastąpić rzeczywistości duchowej, sakramentalnej i kościelnej” (*Dyrektorium*, 2020, 217), a „katecheza w epoce cyfrowej [...] musi prowadzić do wspólnoty Kościoła, miejsca, gdzie doświadczenie Boga prowadzi do komunii i życia rzeczywiście dzielonego z innymi” (*Dyrektorium*, 2020, 372).

Szczególnie istotne wydaje się zdanie zamieszczone w *Dyrektorium*: „W procesie głoszenia Ewangelii najważniejszym pytaniem nie jest to, jak posługiwać się nowymi technologiami dla celów ewangelizacyjnych, ale jak stać się ewangelizującą obecnością na cyfrowym kontynencie” (*Dyrektorium*, 2020, 371). Pytanie, postawione przez autorów dokumentu, nie wydaje się być wyłącznie pytaniem retorycznym, ponieważ jego kontekst wskazuje na potrzebę przeniesienia procesu głoszenia wiary z tradycyjnych miejsc do przestrzeni wirtualnych. Oczywiście nie chodzi o to, aby katechezę wycofać ze świątyń, kościołów, rodzin itp., ale o to, aby była ona obecna wszędzie tam, gdzie można spotkać współczesnego człowieka. Jest to zadanie nie tylko dla katechetów, ale i dla samych katechizowanych, którzy przez Internet mają możliwość ewangelizowania. Dlatego dobrze się stało, że autorzy *Programu* wśród wymagań stawianych uczniom z klasy VIII szkoły podstawowej zamieścili umiejętność opisu możliwości i podania przykładów apostołstwa w różnych środowiskach i miejscach, z uwzględnieniem portali społecznościowych (*Program*, 2018, s. 147). Należy stwierdzić, że zagadnienie wykorzystania TIK w procesie przekazu wiary nie znalazło szerszego odbicia w najnowszych dokumentach programujących polską katechezę. Autorzy obu dokumentów skupili się przede wszystkim na zagadnieniach praktycznych, służących wykorzystaniu technologii cyfrowych w dydaktyce i wychowaniu uczniów, co przedstawił poniżej.

Znaczenie technologii informatyczno-komunikacyjnych w procesie wychowania

Wychowanie chrześcijańskie jest integralną częścią procesu wychowawczego, a wychowawcza wartość lekcji religii jest szczególnie widoczna w kontekście całego systemu wychowania człowieka. Należy tu podkreślić, że wychowanie religijne nie znajduje się w żadnej sprzeczności z ideą wychowania ogólnego, które realizuje system oświatowy w naszym kraju. Z tego względu wychowania religijnego nie można oddzielać od oddziały-

wań pedagogicznych wychowawców i nauczycieli innych przedmiotów. Wychowanie religijne jest zakorzenione w całościowym rozwoju osobowości. Z tego powodu autorzy *Dyrektorium* wielokrotnie odnoszą się do problemu zastosowania TIK w procesie wychowania. Poświęcają omawianemu zagadnieniu podrozdział zatytułowany „Kultura cyfrowa a kwestie wychowawcze”. Na początku rozważań podkreślają, że rozwój technologii stwarza możliwość natychmiastowego dostępu do ogromnych zasobów treści, które są pozbawione jakiegokolwiek hierarchii ważności. Zjawisko to sprawia, że tworzy się kultura naznaczona często błyskawicznością, chwilością i słabością pamięci, a jej skutkiem jest brak perspektyw i oglądu całości. Tworzony w ten sposób obraz rzeczywistości jest selektywny i rozpowszechniany w skali globalnej. Pokolenie młodych użytkowników Internetu najczęściej nie jest odpowiednio przygotowane i wyposażone w umiejętności pozwalające zmierzyć się z tymi wyzwaniami. Autorzy dokumentu uważają, że w związku z powyższym „pilnym zadaniem staje się edukacja medialna, ponieważ mamy do czynienia ze swego rodzaju cyfrowym analfabetyzmem. Wobec potoku cyfrowych wytworów współczesnymi analfabetami będą ci, którzy nie potrafią rozróżnić, pod względem jakości i prawdziwości, rozmaitych treści cyfrowych, na jakie napotykają” (*Dyrektorium*, 2020, 369).

W *Podstawie* zamieszczono zapisy dotyczące zagrożeń wychowawczych związanych z użytkowaniem TIK, które nie tylko utrudniają przebieg naturalnego toku wychowania, ale narażają dzieci i młodzież na różne niebezpieczeństwa. Autorzy dokumentu już na etapie przedszkola zauważają, że „rozwój dziecka, zwłaszcza w sferze intelektualnej i emocjonalnej może zostać zaburzony przez uzależnienie od telewizji, smartfona czy gier komputerowych” (*Podstawa*, 2018, s. 19). Z kolei na etapie szkoły podstawowej w ramach korelacji nauczania religii z edukacją informatyczną (klasy I–III) i informatyką (klasa IV) zalecają, aby poruszać tematy związane z właściwym użytkowaniem narzędzi i mediów elektronicznych oraz przestrzeganiem obowiązującego prawa i zasad bezpieczeństwa podczas korzystania z Internetu (*Podstawa*, 2018, s. 48). Do tego zagadnienia odnoszą się autorzy także w klasach V–VIII w ramach korelacji z przedmiotem „wiedza o społeczeństwie”, przy zagadnieniach dotyczących relacji osób nieletnich do obowiązującego prawa. W tym miejscu wskazano na „zagrożenia wynikające z korzystania z zasobów Internetu (oraz) przemoc w cyberprzestrzeni i odpowiednią reakcją na nią” (*Podstawa*, 2018, s. 87). Natomiast przy przedmiocie „wychowanie do życia w rodzinie” zwrócono uwagę na niebezpieczeństwa funkcjonujące w Internecie, które dotyczą seksualności i są szczególnie zagrożeniem dla osób w wieku dojrzewania: „presja seksualna, pornografia, cyberseks, prostytutka nieletnich”

(*Podstawa*, 2018, s. 90). Problematyka cyberseksu pojawia się także w *Programie* na etapie VII klasy szkoły podstawowej (*Program*, 2018, s. 128). Omawiając zagadnienie „formacji moralnej” uczniów klas V–VIII szkoły podstawowej zwrócono uwagę na uzależnienie od gier komputerowych (*Podstawa*, 2018, s. 72). Ponadto zagadnienie to pojawia się dwukrotnie na etapie szkoły ponadpodstawowej. Zarówno podczas charakterystyki uczniów, gdzie stwierdza się, że współczesna młodzież dużo czasu spędza w świecie gier komputerowych (*Podstawa* 2018, s. 98), jak i w ramach korelacji nauczania religii z edukacją dla bezpieczeństwa, gdzie wskazuje się na zagadnienie uzależnień behawioralnych od komputera, Internetu (*Podstawa* 2018, s. 136).

Odniesienie do problemu uzależnienia od technologii odnajdziemy także w *Programie* na etapie szkoły podstawowej, gdzie zakłada się, że uczeń będzie potrafił wskazać najważniejsze zagrożenia dzisiejszej młodzieży, a wśród nich uwzględni sieciologizm i gry komputerowe (*Program*, 2018, s. 126). Ponadto autorzy *Programu* na etapie II klasy liceum, technikum i szkoły branżowej zalecają, aby katecheci zwracali uwagę na współczesne wykroczenia przeciwko przykazaniom Dekalogu, do których zaliczają „m.in. uzależnienia od technologii (gier, mediów społecznościowych) jako »bożków«” (*Podstawa*, 2018, s. 187, 249, 313).

Kolejnym cennym spostrzeżeniem jest refleksja dotycząca mediów społecznościowych, które stały się w ostatnim czasie głównymi środkami socjalizacji i niemal zastąpiły tradycyjne miejsca wychowania, takie jak rodzina, szkoła, Kościół. Dlatego autorzy postulują konieczność oceny i rozpoznania granic ukrytego przyswajania treści, które codziennie dokonuje się w erze cyfrowej. Ponadto z niepokojem zauważają, że wiele form relacji osobistej przekształciło się w relacje wirtualne, całkowicie zagłuszając, zwłaszcza u wielu młodych osób, potrzebę pielęgnowania tradycyjnych form relacji, a przez to uniemożliwiając bezpośredni kontakt z bliźnim. Zjawisko to skutkuje brakiem doświadczenia naturalnych odczuć, które towarzyszą realnym relacjom, takim jak np. niepokój, smutek i radość (*Dyrektorium*, 2020, 370). Zastosowanie na masową skalę TIK wywołało głębokie i złożone zmiany, które niosą ze sobą różnorakie konsekwencje społeczne. Żyjemy w kulturze skomputeryzowanej, która ma bardzo duży wpływ na postrzeganie siebie, innych i świata, na sposób komunikowania, nawiązywania relacji z innymi (*Dyrektorium*, 2020, 359). Proces ten dokonuje się w skali globalnej za pośrednictwem Internetu. Technologie cyfrowe, a szczególnie media społecznościowe, nie tylko ułatwiają wymianę informacji i doświadczeń, ale także umożliwiają wzajemne poznanie i mogą stać się również czynnikiem rozwoju człowieka. Autorzy dokumentu zdecydowanie podkreślają, że serwisy społecznościowe mogą

być nie tylko „narzędziem ewangelizacji [...], ale w niektórych sytuacjach geograficznych i kulturowych, gdzie chrześcijanie czują się odizolowani, mogą one umacniać ich poczucie rzeczywistej jedności z powszechną wspólnotą wierzących” (*Dyrektorium*, 2020, 215).

Jednakże w *Dyrektorium* wskazano nie tylko na pozytywne cechy odnoszące się do procesu uspołeczniania, ale dostrzeżono również niepokojące zjawiska. Należy zgodzić się ze stanowiskiem autorów, że „środowisko cyfrowe jest także obszarem samotności, manipulacji, eksploatacji i przemocy, aż do skrajnego przypadku dark web. Media cyfrowe mogą narazić na ryzyko uzależnienia, izolacji i postępującej utraty kontaktu z rzeczywistością, utrudniając rozwój autentycznych relacji międzyludzkich. Za pośrednictwem mediów społecznościowych upowszechniają się nowe formy przemocy, takie jak cyberprzemoc. Internet jest również kanałem rozpowszechniania pornografii i wykorzystywania osób w celach seksualnych [...] Cyfrowa przestrzeń może kreować wypaczoną wizję rzeczywistości, a wręcz prowadzić do zaniechania dbałości o życie wewnętrzne, co przejawia się utratą tożsamości i korzeni, cynizmem jako odpowiedzią na pustkę, stopniowym odczłowieczeniem i coraz większym zamknięciem się w sobie” (*Dyrektorium*, 2020, 361).

Na cyberprzemoc wskazują także autorzy *Podstawy* na etapie szkoły ponadpodstawowej w ramach korelacji nauczania religii z edukacją dla bezpieczeństwa. W dokumencie zwrócono uwagę na procedury postępowania w przypadku wystąpienia cyberprzemocy (*Podstawa*, 2018, s. 134). Pokolenie uczniów, chociaż na co dzień korzystające z TIK, nie zawsze jest odpowiednio przygotowane do zmierzenia się z wyzwaniem społeczeństwa cyfrowego (*Dyrektorium*, 2020, 368). Z tego powodu, zdaniem autorów dokumentu, katecheza w epoce cyfrowej powinna być procesem spersonalizowanym i musi prowadzić do wspólnoty Kościoła, gdzie doświadczenie Boga przekłada się na życie rzeczywiście współdzielone z innymi osobami (*Dyrektorium*, 2020, 372).

Problem przemocy w cyberprzestrzeni i odpowiedniej reakcji na nią znalazł odbicie także w *Programie* w klasie VIII szkoły podstawowej (*Program*, 2018, s. 139, 146). Autorzy *Programu* w ramach pierwszego bloku tematycznego dla klasy V szkoły podstawowej formułują jedno z „wymagań”, w którym zakładają, że uczeń będzie potrafił wyjaśnić to, „na czym polega kultura bycia [...] na portalach społecznościowych” (*Program*, 2018, s. 88). Oczywistą konsekwencją tego założenia jest postawa ucznia, który powinien podejmować wysiłki „właściwego zachowania [...] podczas korzystania z portali społecznościowych” (*Program*, 2018, s. 89). Warto podkreślić, że założenie programowe dotyczące „wymagań” powtarza się w klasach VII i VIII (*Program*, 2018, s. 125, 138).

Kolejną szczególnie cenną refleksją wydaje się ta dotycząca współczesnych wychowawców, wśród których zdecydowaną większość stanowią „osoby urodzone przed epoką cyfrową, tzw. digital immigrants (cyfrowi imigranci)” (*Dyrektorium*, 2020, 362). Różnica pomiędzy tymi osobami a uczniami tzw. digital native (cyfrowi tubylcy) polega na odmiennym mentalnie podejściu do nowych technologii i ich wykorzystania. Różnica ta jest widoczna w stylu wypowiedzi, która u uczniów jest bardziej spontaniczna, interaktywna, partycypacyjna. Cyfrowi tubylcy przedkładają obraz nad słuchanie, co niestety wpływa na umiejętność krytycznego myślenia. Zjawisko to generuje nowy sposób postrzegania świata i komunikowania z nim. Współcześni katecheci muszą mieć świadomość, że ich wychowankowie mają bardziej rozwinięte zdolności intuicyjne i emocjonalne niż analityczne, a wirtualny przekaz informacji uznawany jest przez młodych ludzi za bardziej przekonującą, niż tradycyjne formy dyskursu. Wychowawcy powinni pamiętać, że językiem młodego pokolenia jest język opowieści, a nie argumentacji (*Dyrektorium*, 2020, 362–363).

Autorzy *Podstawy*, opisując „zalecane warunki i sposoby realizacji” dotyczące uczniów klas V–VIII szkoły podstawowej, podkreślają, że należy „zwrócić uwagę na współczesne technologie informacyjno-komunikacyjne, do których uczniowie mają swobodny dostęp. Stanowią one szansę na wzbogacenie tradycyjnych sposobów [...] wychowania chrześcijańskiego” (*Podstawa*, 2018, s. 81). Chociaż TIK ubogacają proces wychowania, to jednak, jak zauważono w dokumencie, „rodzą nowe wyzwania związane z wychowaniem uczniów do odpowiedzialnego korzystania z nich” (*Podstawa*, 2018, s. 81).

Autorzy *Programu* w klasach V–VIII szkoły podstawowej zwracają uwagę na współczesne TIK, które „rodzą nowe wyzwania związane z wychowaniem uczniów do odpowiedzialnego korzystania z nich” (*Program*, 2018, s. 103, 117, 136, 154). W I klasie liceum i technikum autorzy *Programu* zamieścili w ramach *Wskazań do realizacji programu* istotną wskazówkę: „katecheta – analogicznie do innych nauczycieli – ma swój udział w edukacji medialnej uczniów, przygotowując ich do odpowiedzialnego korzystania z Internetu oraz krytycznego odbioru tekstów odnajdywanych w sieci” (*Program*, 2018, s. 174, 237). Zagadnienie krytycznej oceny materiałów multimedialnych pojawia się jeszcze w ramach korelacji lekcji religii z plastyką w I, II, III klasie liceum i I, II i V technikum (*Program*, 2018, s. 173, 186, 202, 235, 248, 280) oraz korelacji z językiem polskim w szkole branżowej drugiego stopnia (*Program*, 2018, s. 340).

W pierwszej klasie szkoły branżowej zalecono katechetom, aby wskazywali uczniom źródła, w których będą mogli samodzielnie odnaleźć interesujące zagadnienia, także ze „źródeł elektronicznych, których wska-

zywanie winno iść w parze z edukacją medialną i wdrażaniem młodzieży do właściwego, bezpiecznego korzystania z Internetu oraz odpowiedzialnego funkcjonowania w wirtualnej rzeczywistości” (Program, 2018, s. 299).

W procesie wychowania niewątpliwie istotnym zagadnieniem jest uwrażliwienie uczniów na problem kradzieży dóbr intelektualnych, które dokonuje się często z wykorzystaniem TIK. W związku z tym należy podkreślić, że autorzy *Programu* zamieścili zagadnienie ochrony własności intelektualnej w III klasie liceum, IV technikum, III branżowej oraz szkole branżowej II stopnia (*Program*, 2018, s. 196, 197, 264, 265, 321, 340).

Znaczenie technologii informatyczno-komunikacyjnych w procesie nauczania

Jednym z głównych celów nauczania religii w szkole jest przekaz wiedzy religijnej, która jest osadzona w kontekście kształcenia ogólnego i skorelowana z innymi przedmiotami. Dlatego nauczanie religii przyjmuje zinstytucjonalizowaną formę kształcenia zintegrowanego z celami edukacyjnymi szkoły. W związku z tym założeniem w dokumentach katechetycznych nie powinno brakować refleksji i bezpośrednich odniesień dotyczących nauczania na lekcji religii w kontekście TIK.

W odniesieniu do procesu nauczania autorzy *Dyrektorium* zauważają, że „Kościół jest często przyzwyczajony do komunikacji jednokierunkowej – głosimy, nauczamy, przedstawiamy istotę dogmatów. Poza tym, sam tekst pisany z trudem przebija się do ludzi młodych, przyzwyczajonych do tego, że słowo pisane uzupełniane jest językiem dźwięków i obrazów” (*Dyrektorium*, 2020, 216). Wydawać się może, że tradycyjna forma nauczania jest w opozycji do formy cyfrowej, która daje w tym względzie większe możliwości i pozwala na interakcję między nauczycielem i uczniem. Dlatego też dokument zaleca, aby tradycyjną formę nauczania nie tyle zmienić, co bardziej ubogacić, zarówno wiedzą technologiczną, jak i sposobami efektywnej komunikacji (*Dyrektorium*, 2020, 214). W związku z tym autorzy *Dyrektorium* wskazują, że TIK są już powszechnie stosowane od dłuższego czasu w dydaktyce (*Dyrektorium*, 2020, 216) i nie tylko zmieniają metodę przekazywania informacji, ale tworzą „nowy sposób uczenia się” (*Dyrektorium*, 2020, 47).

Z kolei autorzy *Podstawy* w ramach „zalecanych warunków i sposobów realizacji” w klasach V-VIII szkoły podstawowej zwracają uwagę, że TIK stanowią szansę na wzbogacenie tradycyjnych sposobów nauczania religii i zalecają, aby nauczyciele religii posługiwali się nowoczesnymi środkami

dydaktycznymi (*Podstawa*, 2018, s. 81). Także na tym etapie edukacyjnym podkreślono znaczenie tworzenia „[...] projektów edukacyjnych o charakterze interdyscyplinarnym (również z wykorzystaniem technologii informacyjno-komunikacyjnych)” (*Podstawa*, 2018, s. 83). Natomiast na etapie szkoły ponadpodstawowej zalecono stosowanie „metod praktycznych, dodatkowo łączonych z wykorzystaniem umiejętności uczniów w zakresie technologii informacyjno-komunikacyjnych” (*Podstawa*, 2018, s. 124). Na tym etapie także zalecono katechetom, aby, z uwagi na aktywność młodzieży w cyberprzestrzeni, wskazywali uczniom treści religijne dostępne w Internecie, jak również prezentowali wartościowe strony i portale katolickie (*Podstawa*, 2018, s. 124).

W *Programie* w ramach wskazań do realizacji programu zaleca się, aby w klasie IV stosować „metody z wykorzystaniem nowoczesnych środków dydaktycznych związanych z komputerem i powiązanych z nim elektronicznymi urządzeniami, aby trafiać do uczniów zarówno słowem, dźwiękiem, jak i obrazem” (*Program*, 2018, s. 78). Natomiast w klasach V–VIII autorzy dokumentu podkreślają, że technologie informacyjno-komunikacyjne są szansą na wzbogacenie tradycyjnych sposobów nauczania religii, a katecheci powinni posługiwać się nowoczesnymi środkami dydaktycznymi (*Program*, 2018, s. 103, 117, 136, 153).

W II klasie liceum, technikum i szkoły branżowej zaleca się, aby młodzież samodzielnie przygotowywała referaty i wystąpienia z „[...] zastosowaniem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych” (*Program*, 2018, s. 188, 250, 313). Natomiast w klasie trzeciej liceum i czwartej technikum autorzy zwracają uwagę na „kreatywność młodzieży i jej zamiłowanie do nowoczesnych technologii [i zalecają, aby] wprowadzać do procesu dydaktycznego elementy grywalizacji (gamifikacji)” (*Program*, 2018, s. 203, 268). W klasie maturalnej, zarówno w liceum, jak i technikum, zaleca się, aby tematykę życia małżeńskiego i rodzinnego podejmować w ramach spotkań z zapraszanymi gośćmi, które można realizować „z użyciem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych, takich jak: webinaria, czaty, transmisje on-line, skype itp.)” (*Program*, 2018, s. 216, 281).

W III klasie liceum i technikum w ramach *Wskazań do realizacji programu* autorzy dokumentu zalecają, aby docenić „kreatywność młodzieży i jej zamiłowanie do nowoczesnych technologii, warto wprowadzać do procesu dydaktycznego elementy grywalizacji (gamifikacji). Mile widziane przez uczniów będą także tradycyjne gry dydaktyczne i ich adaptacje służące realizacji celów katechetycznych” (*Program*, 2018, s. 203, 268). Natomiast w klasach czwartych zaleca się, aby organizować w ramach lekcji religii spotkania z zapraszanymi gośćmi, zarówno w formie tradycyjnej, „jak i z użyciem nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych,

takich jak: webinaria, czaty, transmisje online, skype itp.” (*Program*, 2018, s. 216, 281).

Na etapie szkoły branżowej drugiego stopnia w *Programie* zapisano zalecenie, aby przy stosowaniu „metod i narzędzi technologii informacyjno-komunikacyjnej, nauczyciel winien wdrażać uczniów do odpowiedzialnego i bezpiecznego korzystania z tych zdobyczy techniki” (*Program*, 2018, s. 216).

Z powyższych zapisów jednoznacznie wynika, że współczesny nauczyciel religii musi być wyposażony w odpowiednie kompetencje informatyczne, aby móc sprostać wymaganiom, do których obligują go prezentowane dokumenty katechetyczne. Z tego powodu nie powinien dziwić ostatni zapis w *Programie* dotyczący stosowania TIK w nauczaniu religii. Zamieszczono go w „Załączniku nr 2”, a dotyczy on zapisu testu, który powinien „być obliczony procentowo i opracowany graficznie w formie wykresu słupkowego przy wykorzystaniu systemów informatycznych” (*Program*, 2018, s. 359).

Wnioski i postulaty

Z całą pewnością poruszona tematyka zastosowania TIK w szkolnym nauczaniu religii wymaga głębszych studiów i szerszej refleksji, m.in. odwołania się chociażby do szczegółowej analizy podręczników czy badań zarówno wśród katechetów, jak i osób katechizowanych. Jednakże na podstawie analizy treści *Dyrektorium, Podstawy i Programu* należy stwierdzić, że przekonanie o skuteczności i potrzebie zastosowania TIK w szkolnym nauczaniu religii jest obecne w środowiskach katechetycznych i niewątpliwie z tego powodu znalazło odbicie w najnowszych dokumentach katechetycznych.

Niemniej jednak należy zauważyć, że w odniesieniu do znaczenia TIK w procesie przekazu wiary zagadnienie to jest szeroko i wyczerpująco omówione jedynie w *Dyrektorium*. Natomiast w polskich dokumentach, programujących katechezę, zostało tylko dwukrotnie wspomniane. Pierwszy raz w kontekście potrzeby wykorzystania portali społecznościowych jako przestrzeni, które mogą być przydatne w procesie ewangelizacji, a drugi raz w kontekście zagrożeń dla wiary. Wydaje się, że oba zagadnienia powinny być częściej podejmowane na poszczególnych etapach edukacyjnych, a katecheci powinni zachęcać wszystkich uczniów starszych klas szkoły podstawowej i szkół ponadpodstawowych do dawania świadectwa o swojej wierze i konieczności obrony wiary, także w rzeczywistości wirtualnej. Należy mieć nadzieję, że autorzy podręczników do nauczania religii, a także sami katecheci, mimo braku wyraźnych zapisów odnoszących się do

TIK w procesie przekazu wiary, będą udrażliwiać uczniów na potrzebę bycia współczesnymi apostołami, którzy wykorzystują najnowsze technologie, odpowiedzą na wezwanie Jezusa „Pójdźcie za Mną, a sprawię, że się staniecie rybakami ludzi” (por. Mk 1, 17-18).

Zastosowanie TIK w odniesieniu do wychowania, które realizowane jest w ramach szkolnych lekcji religii, pojawia się zdecydowanie częściej niż w przypadku procesu przekazu wiary. Problematyka wykorzystania technologii cyfrowych w kontekście wychowania została szeroko omówiona w *Dyrektorium*. Jest także obecna na wszystkich etapach edukacyjnych, poczynając od przedszkola aż do zakończenia edukacji w szkołach ponadpodstawowych. Autorzy wszystkich dokumentów zwracają uwagę na zagrożenia wychowawcze, między innymi na: możliwość dostępu przez katechizowanych do ogromnych zasobów treści, które są pozbawione jakiegokolwiek hierarchii ważności; tworzenie się kultury naznaczonej błyskawicznością, chwilowością i słabością pamięci, której skutkiem jest brak perspektyw i oglądu całości; istnienie uzależnień od smartfonów, gier komputerowych; łamanie obowiązującego prawa i zasad bezpieczeństwa podczas korzystania z Internetu, presję seksualną, pornografię, cyberseks i prostytutkę nieletnich w Internecie; zagrożenia towarzyszące mediom społecznościowym, które stały się głównymi środkami socjalizacji i niemal zastąpiły tradycyjne miejsca wychowania, takie jak rodzina, szkoła i Kościół.

Pomimo tego, że autorzy analizowanych dokumentów odnieśli się do wielu zagrożeń wychowawczych związanych z TIK, które są niebezpieczne dla katechizowanych, to jednak należy zauważyć, że część istotnych czynników szkodliwych została ujęta w sposób niewystarczający. Z tego powodu warto uwzględnić postulat, aby w przyszłych opracowaniach, a także w podręcznikach do nauczania religii, odnieść się szerzej do następujących problemów: nienawiści społecznej i braku szacunku wobec innych wyznań i religii; działalności sekt i grup pseudoreligijnych, które są aktywne w Internecie; zagrożeń dla zdrowia (zmęczenie wzroku, niewłaściwej postawy ciała itp.); marnowania cennego czasu przez nadmierne korzystanie zwłaszcza z portali streamingowych i społecznościowych; zagrożeń psychicznych, skutkujących tym, że młody człowiek tylko przed komputerem nabiera poczucia pewności i bezpieczeństwa, a w stosunku do bliskich osób wykazuje coraz większą obcość i dystans; złudnego poczucia anonimowości, które może być źródłem posługiwania się wulgaryzmami, hejtem itp.; obecności psychotechnik zagrażających prawidłowej komunikacji społecznej; obniżenia twórczego i krytycznego myślenia wychowanków; zbyt dużego zaufania obcym osobom spotkanym w Internecie, którego konsekwencją często jest zwierzanie się z osobistych problemów i umawianie się na spotkania w rzeczywistości (offline).

Niepokojącą kwestią wydaje się także brak kompetencji informatycznych – lub niewielki ich zakres – w odniesieniu do problematyki wychowania u części rodziców i wychowawców. Nie chodzi tutaj o umiejętność korzystania z TIK, ale o świadomość zagrożeń i niebezpieczeństw dla dzieci i młodzieży. Z tego powodu postuluje się, aby w dokumentach katechetycznych zwrócić uwagę na konieczność podejmowania przez katechetów (podczas spotkań z rodzicami) zagadnień związanych z zagrożeniami wychowawczymi w kontekście korzystania z TIK, a także konieczności kontroli rodzicielskiej dotyczącej samodzielnego korzystania z Internetu przez ich dzieci. Zadaniem wszystkich nauczycieli, także katechetów, jest przekonanie rodziców, że pozytywne relacje w rodzinie, wspólnie spędzany czas wolny, ukazanie rozsądnego korzystania z Internetu, mogą być przeciwwagą dla zagrożeń związanych z niewłaściwym wykorzystaniem TIK. Należy podkreślać, że najskuteczniejszą obroną przed zalewem niebezpieczeństw ze strony świata wirtualnego jest właśnie rodzina i warto przekonywać rodziców, że istnieje prosta zależność: im mniejszy jest udział rodziny w życiu młodego człowieka, tym większe jest zagrożenie ze strony zła obecnego w świecie wirtualnym.

Na podstawie analizy najnowszych dokumentów katechetycznych należy stwierdzić, że nie brakuje w nich odniesienia do zastosowania TIK w procesie nauczania religijnego. Autorzy dokumentów zauważają szanse, które stwarza cyfrowa technologia, zarówno w dostępie do wiedzy, jak i w zastosowaniu środków dydaktycznych. Autorzy analizowanych dokumentów mając świadomość, że TIK stanowią szansę na wzbogacenie tradycyjnych sposobów nauczania religii i zalecają, aby katecheci posługiwali się nowoczesnymi środkami dydaktycznymi. Chociaż wydaje się to oczywiste, to jednak zdziwienie budzi fakt, że zagadnienia związane z problematyką informatyczną pojawiają się w polskich dokumentach dopiero od IV klasy szkoły podstawowej. Z pewnością w starszych klasach istnieje więcej możliwości wykorzystania TIK na lekcjach religii, to jednak należy podkreślić, że dostępne są różnego rodzaju pomoce dydaktyczne dla najmłodszych, które warto polecić katechetom. Z tego powodu wydaje się niezrozumiałe pominięcie tego zagadnienia na pierwszym etapie edukacyjnym.

Ponadto w ramach korelacji nauczania religii z przedmiotami informatycznymi warto wdrażać sposób interpretowania, rozumienia, analizowania i rozwiązywania problemów na bazie logicznego i abstrakcyjnego myślenia, chociażby podczas analizowania tekstów biblijnych czy dokumentów Kościoła.

Niestety, należy zauważyć, że w założeniach *Podstawy*, odnoszących się do szkoły specjalnej, brakuje jakiegokolwiek odniesienia do TIK. Należy przypuszczać, że autorzy dokumentu założyli, że uczniowie z niepełno-

sprawnością intelektualną, w stopniu znacznym lub głębokim, nie korzystają z urządzeń cyfrowych. Jednakże założenia programowe odnoszą się także do uczniów z niepełnosprawnościami w stopniu lekkim i umiarkowanym. Osoby te korzystają z TIK, o czym świadczyć może nie tylko obserwacja, ale istnienie aplikacji stworzonych z myślą o niepełnosprawnych dzieciach, np. SelFind, Dromnibus, Komunikator TIM, a także coraz częstsze wykorzystanie narzędzi edukacyjnych typu iPad. Trudno jest znaleźć uzasadnienie dla braku uwzględnienia informatycznej rzeczywistości, która pomaga osobom niepełnosprawnym w rozwoju, kształceniu i terapii. Narzędzia TIK są wyjątkowo skuteczne i mogą być odpowiedzią na marginalizację społeczną, a także eklezjalną tych osób. W tym miejscu warto postawić postulat dotyczący nie tylko uwzględnienia omawianego zagadnienia w omawianych dokumentach katechetycznych, ale także stworzenia aplikacji religijnych i pomocy metodycznych do katechezy, opartych o najnowsze TIK dostosowane dla osób z niepełnosprawnością.

Podsumowując należy stwierdzić, że kwestie związane z TIK są obecne w analizowanych dokumentach katechetycznych. Obecne są także od wielu lat w świadomości katechetów, którzy posługują się technologiami cyfrowymi nie tylko na lekcjach religii. Jednakże z uwagi na postęp informatyczny, który nieustannie i bardzo szybko dokonuje się na naszych oczach, należy dołożyć wszelkich starań, aby zarówno zapisy dokumentów, jak i refleksja katechetyczna, nieustannie podążały za zmieniającą się rzeczywistością. W związku z tym należy przede wszystkim troszczyć się o to, aby:

- infrastruktura informatyczna instytucji oświatowych i kościelnych była nieustannie modernizowana;
- cyfrowe pomoce katechetyczne (zwłaszcza dostosowane do urządzeń mobilnych) były rozwijane i powszechnie udostępniane przez Internet;
- zakres kompetencji informatycznej nauczycieli religii był nieustannie podnoszony w ramach ich osobistego rozwoju jak i formacji permanentnej.

BIBLIOGRAFIA

- Bielinowicz Adam, 2020, *Rozwój kompetencji informatycznych nauczycieli religii w archidiecezji warmińskiej*, Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn.
- Komisja Wychowania Katolickiego Konferencji Episkopatu Polski, *Program nauczania religii rzymskokatolickiej w przedszkolach i szkołach*, 2018, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa.

Konferencja Episkopatu Polski, *Podstawa programowa katechezy Kościoła katolickiego w Polsce*, 2018, Edycja Świętego Pawła, Częstochowa.

Papieska Rada ds. Krzewienia Nowej Ewangelizacji, *Dyrektorium o katechizacji*, 2020, Wydawnictwo Jedność, Kielce.

Walat Wojciech, 2013, *Przemiany edukacji pod wpływem technologii informacyjno-komunikacyjnych*, *Dydaktyka Informatyki*, nr 8, s. 9–24.

Wykaz skrótów

TIK – technologie informacyjno-komunikacyjne

